

Norsk Litteraturhistorie - fritt etter hukommelsen av Knut Nærum

12 Nittitallet. Fra 1990 til 1999

EN LYSERE TID

Mens begynnelsen av åttitallet var preget av kamp og uro, var begynnelsen av nittitallet preget av optimisme og håp. Muren var falt, og Gorbatsjov hadde oppløst Sovjetunionen. NATOs bulldozere begravde irakiske soldater levende, og viste dermed Saddam Hussein at hans okkupasjon av det fredelige nabolandet Kuwait var uakseptabel. Det amerikanske grunge-bandet Nirvana ga rocken et tiltrengt spark bak, jappetida var over, og norske skiløpere vant det meste. Framtida virket lys.

På nittitallet tok norske forfattere avstand fra åttitalls-litteraturen. De mente den var anorektisk og livsfjern. Nå skulle det handle om levd liv og store fortellinger. Aldri mer skulle romanfigurer lure på om de eksisterte. Og leserne skulle ikke lenger lure på om de leste.

EN BOK FOR EUROPA

Roy Jacobsens Seierherrene (1991) er en av de store fortellingene fra nittitallet. Det er en bredt anlagt roman som følger det norske folk fra gjenreisningen etter annen ver-

denskrig til velstand og ideologisk oppløsning på åttitallet. Vi har det godt, men vi er ikke lykkelige, hvorfor er det sånn, spør forfatteren. Og han svarer selv at det som kan gi meningen tilbake til våre liv, er norsk medlemskap i EU. Likevel ble det et knapt nei i EU-avstemningen. Hvis *Seierherrene* hadde solgt noen tusen flere eksemplarer, hadde det kanskje gått annerledes. Men det er vanskelig å spå, særlig om fortiden.

EN INTERNASJONAL GRUBLER

Den kommersielt største norske boksuksessen på nittitallet er *Sofies verden* (1991), *Josteins Gaarders* roman om filosofiens historie. Selv om boka inneholder et kraftig gufs fra åttitallet i det at hovedpersonen bare eksisterer i hodet på andre personer i boka, ønsket millioner av nordmenn å bruke denne anledningen til å friske opp pensum fra examen philosophicum eller kanskje stifte bekjentskap med det for første gang. *Sofies verden* ble en internasjonal suksess. Den har tatt spranget ut av romansjangeren og blitt til teaterstykke, musikal, cd, brettspill, cd-rom, kinofilm, tv-serie og en sukkerfri halspastill. I den tyske byen Dortmund har man til og med bygd et eget Sofieland, «Der Park der Sofie», der voksne og barn kan gå omkring og lure på hvorfor de er der.

Sofies verden er også den boka som flest nordmenn har hatt liggende på nattbordet i lengst tid.

FOSNES HANSEN: TYKT OG GODT

Erik Fosnes Hansen skrev to tykke bøker, en om Titanics undergang og en om litt av hvert, inkludert birøkt og vedlikehold av fyrårn. I år 2001 ble det kunngjort at Fosnes Hansen skriver en bok om Märtha Louise, og mange er spente på hva den har å fortelle om Ari Behn.

Fosnes Hansen er riksmålsmann, EU-motstander og hattebruker. Hvis han noensinne har kastet hatten i været, gikk han trolig straks og plukket den opp.

Etter Sofie

Suksessen med Jostein Gaarders roman om filosofiens historie ble en blandet velsignelse for Jostein Gaarder. Lanseringer i stadig nye land tok mye av forfatterens tid. Han har likevel gjort flere forsøk på å nå opp til de samme høyder igjen. Titlene tyder på at han burde tatt seg bedre tid og gjort færre forsøk.

Jims verden. Roman om kjemiens historie (1993)

Mettes verden. Roman om meteorologiens historie (1995)

Agates verden. Roman om o-fagets historie (1996)

Georgs verden. Roman om geografiens historie (1998)

Jens' verden. Roman om historiens historie (1999)

DEN ENDELIGE HISTORIEN

Den største fortellingen av dem alle er selvfølgelig historien. *Karsten Alnæs* skrev Norgeshistorien som skjønnlitteratur i fem bind. Alnæs lar leseren leve seg inn i hvordan det må ha vært å dø av Svartedauden (vondt), være undertrykt av dansker (surt) og delta i gjenreisningen etter Krigen (staut).

Historien er et takknemlig emne for forfattere som ikke vet hva de skal skrive om, ettersom det hele tiden blir mer av den.

DUM OG DEILIG

Erlend Loe ble talsmann for en hel generasjon med sin *Naiiv. Super* (1996). Mange kjente seg igjen i bokens hovedperson. Når livet blir for stort, er det godt å flykte inn i det små. Da er det godt å kaste ball og å banke på bankebrettet sitt. Inspirert av boka har titusener av unge nordmenn jugd på seg psykiske problemer som unnskyldning for å oppføre seg som unger. I oppfølgeren *L* (1998), som kanskje ikke var en roman, gir Loe oss mange små fortellinger om hvordan han brukte royaltvinntektene fra *Naiiv. Super* på en tur til en sydhavsøy for seg og kameratene sine, og hvordan de likevel klarte å kjede seg mesteparten av tiden.

Loe har ofte blitt satt i bås med Bård Tufte Johansen og Harald Eia, ettersom de alle går for å være ironikere. Dette er en beskyldning folk ofte retter mot intelligente personer som befatter seg med dumskap.

Men la oss avlegge Erlend Loe en visitt, der han sitter

Kortbukser og sparkesykkel – Erlend Loe pleier sitt image. Her saumfarer han Trondheims gater for å se om det fins noen å leke med.

på arbeidsrommet sitt, ved sin halvtransparente I-Mac i det flakkende skjæret fra Håg-lampen. I bakgrunnen snurrer en av de første platene til Motorpsycho på behagelig volum. Telefonen ringer. Det er Kim Hiorthøy. Blir du med ut og spiller basse, spør Hiorthøy. Han sikter til det tradisjonelle trønderske tomannsspillet hvor to menn sparker en ball laget av sammensurrede strikker til hverandre. Nei takk, sier Loe, æ må skriv. Han legger på røret. Det ringer igjen. Det er Dagbladet. Journalisten spør om ironien fremdeles er død, eller om det kanskje virker som om den har begynt å røre på seg igjen. Æ veit da faen, sier Loe, litt irritert nå. Han legger på. Det ringer enda en gang. Yngve Sæther lurar på om Loe kan lese noen kortfilmmanus som skal produseres til uka, og skrive en uttalelse. Når må du ha den, spør Loe. På torsdag, sier Sæther. Send det på mail da,

sier Loe. Så drar han ut telefonledningen og begynner å skrive: «Faren min hadde verken e-post eller mobiltelefon. Likevel rakk han alt han skulle ...»

KRIM – EN DAMEGREIE

Ettersom kriminalforfatterne Anne Holt, Karin Fossum, Unni Lindell, Kim Småge, Kjersti Sveen og Anne B. Ragde alle skrev vellykkede kriminalromaner på midten av nittitallet, oppsto det bred enighet i mediene:

Krim mot det meste

Norske kriminal- og spenningsforfattere har alltid vært samfunnsengasjerte. De har brukt bøkene sine til å ta avstand fra fenomener de ikke liker. Her er en skjematisk oversikt som viser hvordan forfatterne mot slutten av nittenhundretallet gradvis (og med visse unntak) har skiftet tendens. På begynnelsen av århundret var norsk krim et redskap for fascismen. Mot slutten inntok den mer tradisjonelle SV-standpunkt.

FORFATTER	TITTEL	UTGIVELSESÅR	MOT
Øvre Richter Frich	Donna Francesca	1916	Kommunister
Alf B. Bryn	Peter van Heeren tar skeen i den anden haand	1924	Jøder

12 NITTITALET. FRA 1990 TIL 1999

Thorolf Elster	Muren	1936	Nazister
Max Mauser	En hai følger båten	1939	Raseblanding
André Bjerke	De dødes tjern	1942	Materialisme
Paal Brekke	Og hekken vokste kjempehøy	1953	Psykologisk fremmedgjøring
Michael Grundt Spang	Justismordet	1972	Norsk forening for kriminalreform
Anker Rogstad	Kidnapperen	1974	Rasisme
Jan Bjørklund	Kald som is	1975	Kommunister
Jon Michelet	Mellom barken og veden	1975	Begge supermaktenene
Jan H. Jensen	Snuff	1982	Snuff-filmer
Kim Småge	Kainan	1986	Frimurere
Gert Nygårds-haug	Mengele Zoo	1989	Utrydding av regnskogen
Geir Imset	Datamordet	1989	Japper
Fredrik Skagen	Alte Kameraden	1990	Nazister
Arild Rypdal	Hexagon	1991	Arabere
Anne Holt	Blind gudinne	1993	Mannlige hersketeknikker
Morten Harry Olsen	Begjærets pris	1993	Japper
Pernille Rygg	Sommerfugleffekten	1995	Satanisme, korrupsjon og omsorgssvikt
Torgrim Eggen	Pynt	2000	Interiørdesign

Damene hadde overtatt. Fra nå av var norsk krim å regne som en kvinnesjanger. Denne nyheten ble tatt imot med en viss resignasjon av Gunnar Staalesen, Fredrik Skagen, Gert Nygårdshaug, Kjell Ola Dahl, Jan Mehlum, Kolbjørn Hauge, Morten Harry Olsen, Alf R. Jacobsen, Arild Rypdal, Ingvar Ambjørnsen, Idar Lind og Jo Nesbø.

EN MANN AV FÅ ORD MANGE GANGER

Gjennom sin evne til å skjære vekk alt unødig, har *Jon Fosse* blitt en viktig forfatter, og en sjanger i seg selv. Særlig som dramatiker har han oppnådd internasjonal anseelse. I skuespillene har han skåret bort så mye at rollefigurene ikke har navn. Dessuten skjærer han bort så mange replikker at han er nødt til å bruke de samme replikkene om og om igjen. Han er en mann av få ord, men han bruker de få ordene mange ganger. Han nøyer seg ikke med å bruke hvert ord en gang. Han bruker hvert ord flere ganger. Dette skaper en hypnotiserende effekt. Folk blir hypnotiserte. Særlig som dramatiker har han oppnådd internasjonal anseelse. Som dramatiker? Ja, som dramatiker.

Fosse er en svært produktiv forfatter. Her er noen av hans mest kjente skuespill:

Mora (1986)

Sonen (1986)

Barnet (1987)

Barnebarnet (1989)

Tremeningen (1991)
Ein vakker dag (1991)
Litt av ei veke! (1993)
Tida, rommet og æva (1994)
Alt (1994)
Nokon likar mora, andre likar dottera (1994)
Alt og ikkje noko (1995)
Alt og ikkje noko på nye eventyr (1996)
Ikkje noko spesielt (1998)
Alt og ikkje noko møter Hovudskallebanden (1999)
Jau då, slett ikkje verst – og du? (2001)

Kokebøker øker

På nittitallet ble kokeboken en dominerende litterær retning. Man kan si at kokeboka er for bokmarkedet det porno er for internett.

Men kokeboka har en lang historie i Norge. Kokebokhistorie er også norgeshistorie – fra jordbruksamfunnet via sosialdemokrati til vår individualistiske samtid. Nye kokebøker har gitt nasjonen stadig nye måter å forholde seg til mat på, selv om ingen bøker har klart å fortelle oss hvordan man lager et virkelig godt måltid av sånt man får kjøpt på Rimi. Her er en skjematisk oversikt.

KOKEBOKFORFATTER	FILOSOFI
Henriette Schönberg Erken	Mat skal være rikelig og feit
Hannah Winsnes	– " –

Hroar Dege	Mat skal være god
Ingrid Espelid Hovig	Mat skal være greit
Arne Brimi	Mat skal sankes i naturen
Lars Barmen	Mat skal lages i naturen
Trond Moi	Mat skal være høy
Eivind Hellstrøm	Mat skal ta lang tid
Andreas Viestad	Mat skal være dårlig for tennene

De mest framtreddende kokkene i vår tid er menn. Takket være stadige medaljer fra internasjonale kokkemesterskap, tv-mediet og helgeavisene har de blitt nasjonale helter. Ved siste årtusenskifte hadde kokekunsten blitt den nye rocken. Ingen vet hva rocken har blitt. Og kokkene søker stadig nye utfordringer. Man eksperimenterer med kunstmat, symfo-mat og konseptmat.

Kanskje vil visnartfåoppleve en nybølged med punkmat, som går ut på at egg og karbonader skal stekes høyt og fort.

ANDRE FAGBØKER: MEMOARER OG SYKE MENNESKER

Skjønnlitteraturen utgjør en liten del av bokmarkedet. De fleste bøker er fagbøker av forskjellig slag. Ett av disse slagene er forfatterbiografien. På nittitallet kom det mange forfatterbiografier. Formålet med disse er å bevise at kjente, avdøde norske forfattere var nazister.

Memoardiktningen har ikke latt seg stoppe. Blant

annet har de fleste programledere og journalister i NRK skrevet sine memoarer om et langt liv i fjernsynet, eller et enda lengre liv i radio. Dette viser hvorfor så mange ønsker å bli ansatt i NRK: Det er en av de få arbeidsgiverne som gir deg så lite å gjøre at du får tid til å skrive bøker også. Blant disse kan nevnes *Broderfolk i brytningstid* (2000) av Stockholmskorrespondent *Kjell Pihlstrøm*, *Da vær var vær* av *Arild Menzoni* (1997) og *Jagland tok meg på puppen. Synnøve Svabø erindrer* (1999).

Finn Skårderuds populærpsykologiske avhandling *Uro* (1998) ble en overraskende bestselger. Friske mennesker kastet seg over boken for å finne ut hva slags psykiske lidelser de kanskje hadde likevel. Flere av Skårderuds forslag er slike lidelser som viser seg tydeligst ved at ingenting tilsynelatende er i veien. Særlig godt slo boken an blant dem som hadde lest *Naiv.Super* og fortsatt ønsket seg en diagnose.

Fagbokforfatterne *Thomas Hylland Eriksen* og *Trond Berg Eriksen* (ikke brødre) skriver begge flere fagbøker i året om tid, kulturell forflatning og behovet for å fordype seg eller rett og slett slappe av.

EN SENSASJON I ÅRET

Nittitallets skjønnlitteratur var preget av bokbomber. Hvert år kom det en roman som var så grensesprengende god at anmelderne manglet ord. Særlig var det litteraturhistoriker og Dagbladets anmelder *Øystein Rottem* som helte mot teorien om et nytt litterært geni i Norge per år.

NORSK LITTERATURHISTORIE

FORFATTER	TITTEL	UTGIVELSESÅR	HVA ØYSTEIN ROTTEM SKREV I DAGBLADET
Alexander Brenning	Trist som en matros	1995	«... eruptiv og vital ... romanen stiller i alle fall alt annet jeg har lest i høst, i skyggen»
Ingvar Ambjørnsen	Elsk meg i morgen	1996	«en forteller av Guds nåde»
Steinar Løding	Jernalderdrøm	1997	«en litterær stormflod»
Karl Ove Knausgård	Ut av verden	1998	«den nye Mykle»
Erik Fosnes Hansen	Beretninger om beskyttelse	1999	«Er der skrevet en bedre nordisk roman siden Karen Blixen og Knut Hamsun?»*
Jonny Halberg	Flommen	2000	«sann fortelling og ekte kunst» «Årets roman – verken mer eller mindre»

* Denne anmeldelsen skrev Rottem på dansk, under psevdonymet «Jens Andersen».

Dette mønsteret, at det dukker opp en genial roman på det norske bokmarkedet hver høst, har også blitt bekreftet andre steder, først og fremst i Øystein Rottens litteraturhistoriske verker.

VG er noe rausere med genistemplet. I 1999 utdelte de en av sine seksere til debutanten *Ari Behn*, som straks fikk en tilsvarende tatovert inn på skulderen. Han er senere overgått av *Jonny Halberg*, som har hele Øystein Rottens anmeldelse av *Flommen* på ryggen.

Ari Behn har siden debuten først og fremst demonstrert at bak det unge og velpleide ytre bor det en gammel friker. Ellers ville han ikke tilbrakt så mye av sin tid på reise til ørkenen for å sitte og se sola gå ned bak sanddynene mens det surkler i vannpiper omkring ham, eller å dra til Las Vegas for å se på alle lysene som blinker og blunker. Som han selv sier det: «Det er bare helt utrolig kult.»

Våren 2001 utfordret Behn popsociologen Ketil Rolness til duell fordi Rolness hadde sjikanert Behns venner på trykk. Med dette forsøkte Behn å leve opp til myten om bohemen, som var *sin* tids frikere. Duellen ble avlyst på grunn av for stor medieoppmerksomhet.

Behn har også gjort seg bemerket som forlovet.

SKJERMSJARM

En vellykket forfatter må ikke bare kunne skrive. Han må også, med unntak av Dag Solstad, kunne snakke. Boka har på godt og vondt blitt en vare som alle andre. Dermed har forfatteren blitt en selger. Men forfatteren er mer enn det, han blir også identifisert med boka. Altså: Hvis forfatteren er god på tv, da er boka god å lese. Når en forfatter skal på tv, kan han/hun oppleve ett av to. Den ene muligheten er at man blir invitert til å sitte mellom Fredrik Skavlan og Mia Gundersen i *Først og sist*. Da risikerer man å måtte svare kort og poengtert på spørsmål som: «Og hva med deg, Trude Marstein? Er du redd for hunder?» Den andre muligheten er at man blir invitert til *Anne Grosvold* i *Bokbadet* på NRK2. Da får

*Ari Behn og Ingvar Ambjørnsen
– to generasjoner frikere.*

man svare utfyllende og uten å bli avbrutt på spørsmål som «Hvordan jobbet du med denne boka, Jo Nesbø? Satt du i Australia da du skrev den?»

BOKKLUBB ER KVINNEKLUBB

Bokklubbene er kontroversielle. Det begynte uskyldig nok med Den norske Bokklubben i 1961, som et tiltak for å gjøre klassikerne tilgjengelige for en billig penge. Før 1961 hadde leselystne med dårlig råd vært nødt til å gå på biblioteket. Nå slapp de det.

I 1976 fikk DnB følge av Bokklubben Nye Bøker. BnB var et regelrett forlagskupp. Gjennom en utspekulert abonnementsordning narret de titusenvis av nordmenn til å kjøpe bøker som var skrevet av kvinner.

Mannlige forfattere i Norge har sagt klart fra hele veien: BNB vet at medlemmene glemmer å avbestille.

Dermed tårner bokstablene seg opp på norske nattbord. BNB benytter anledningen til å skyfle ut romaner av kvinner, ofte fra USA, noen ganger helt fra den tredje verden. Leserne kan fort komme til å tro at dette er typisk litteratur. I så fall er det ikke rart at norske menn ikke leser bøker. Det rare er heller at såpass mange av dem faktisk kan lese.

LITTERÆRE TIDSSKRIFTER: UNGE OG SMARTE

Gyldendals litterære tidsskrift *Vinduet* ble grunnlagt i 1946, og kommer fortsatt ut. Redaktørene blir i gjennomsnitt fem år yngre for hvert redaktørskifte. Hvis det fortsetter i samme tempo, vil *Vinduet* i 2012 bli redigert av elleveåringer.

På nittitallet kom en del litteraturstudenter og forfattere fram til at *Vinduet* var for lettlest, og grunnla derfor *Vagant*. Å lese *Vagant* er en av de få tingene som kan gi et menneske følelsen av å ha noe igjen for å ha tatt hovedfag i litteraturvitenskap.

DE FIRE NYE STORE

Tidlig på nittitallet gjennomførte bokklubbmogulen Knut Gørvell et vellykket PR-stunt som var hundre år gammelt. Han utropte «de fire nye store»: Solstad, Kjærstad, Fløgstad og Wassmo. Wassmo skiller seg ut i dette selskapet, det skulle selvfølgelig vært Elstad. Uansett var et samlet kritikerkorps enig om at ingen av de fire som ble utnevnt, rekker Jonas Lie til anklene.

DAG SOLSTAD PÅ NITTITALLET

På nittitallet gikk det opp for Dag Solstad at en roman ikke trenger å ha så mange sider. Han skrev de tre tynne romanene *Elleve roman, bok atten* (1994), *Sjenanse og verdighet* (1996) og *Professor Andersens natt* (1998). Alle bøkene handler om akademikere som kommer til et punkt i livet sitt hvor de ikke vet hva de skal ta seg til. For at ingen skal oppdage dette, bestemmer de seg for å gjøre ingenting. Sammen med Jon Michelet skrev Solstad også en rekke bøker om VM i fotball, der han fortsetter tematikken fra romanene: Han forteller at han liker kamper som ender uavgjort, og dessuten roper fotballpublikum altfor høyt.

I løpet av nittitallet ble PC-en allemannseie. Bestemødre fikk *mail*. Fjortenåringer tekstet til hverandre under pulten, og hvis du ikke var på nett, så var du ingen steder. Vi gikk et nytt årtusen i møte med bange anelser. Ville Y2K slette alle klodens datasystemer, få fly til å styrte og reaktorkjerner til å smelte ned?